

NURU MƏMMƏDOV

*BDU-nun Azərbaycan tarixi (humanitar fakültələr üzrə) kafedrasının dosenti**e-mail: TarixVeOnunProblemleri@mail.com*

**AZƏRBAYCAN MƏRKƏZİ İCRAİYYƏ KOMİTƏSİ VƏ
AZƏRBAYCAN – GÜRCÜSTAN ƏRAZİ MƏSƏLƏLƏRİ
(20-Cİ İLLƏR)**

Açar sözlər: Azərbaycan, Gürcüstan, ərazi, sovetləşmə

Ключевые слова: Азербайджан, Грузия, территория, советизация

Key words: Azerbaijan, Georgia, territory, Sovietization

Zaqafqaziyada sovetləşmənin ilk günlərindən bu üç respublika (Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan) arasında ərazi, torpaq və sərhəd məsələləri ciddi problemlərdən biri olsa da, onun ədalətli həlli heç zaman baş tutmamışdır. Məsələnin obyektiv və ya «ədalətli həlli» mərkəzin ixtiyarında idi. Bolşeviklərin qırmızı bayrağını Zaqafqaziyada birinci qəbul edən Azərbaycan olsa da, ancaq həmişə də əziyyət çəkən və itirən tərəf yenə də Azərbaycan olmuşdur. Respublika tarixşünaslığında Azərbaycan torpaqlarının itirilməsi, Azərbaycan ərazilərinin başqalarına «hədiyyə» edilməsi məsələləri(1) az-çox işıqlandırılsa da, lakin Azərbaycan–Gürcüstan ərazi və torpaq məsələləri ya zəif araşdırılmış və yaxud da ki, ayrıca problem kimi tədqiq edilməmişdir. Buna görə də Azərbaycan ilə Gürcüstan arasında ərazi və sərhəd məsələlərini tədqiq etməyi qarşımıza məqsəd qoymuşuq.

Məlumdur ki, Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulan kimi Müvəqqəti İnqilab Komitəsi bütün hakimiyyəti öz əlinə aldı. Azərbaycan Müvəqqəti İnqilab Komitəsi öz funksiyasını həyata keçirdikdən sonra səlahiyyətlərini yoxsul komitələrinə və nəhayət, 1921-ci ilin mayın 19-da birinci Ümumazərbaycan Sovetlər qurultayında qəbul edilmiş Azərb. SSR-in ilk Konstitusiyasına əsasən Azərbaycan Mərkəzi İcraiyə Komitəsinə (bundan sonra Az.MİK) təhvil verdi. Az.MİK haqqında Əsasnamə qəbul edildi (2, f.379, s.3, i.3216, v.5-6). Azərbaycan Konstitusiyasına və yeni qəbul edilmiş Əsasnaməyə görə Az.MİK Azərbaycan SSR ərazisində ilk qanunverici, sərəncamverici və nəzarətədiçi orqan oldu(2). Göstərilirdi ki, Az.MİK respublikada qanunvericilik işi aparır, qanunların müzakirəsini təşkil edir, Konstitusianın maddələrinə uyğun vacib dekretləri təsdiq edir, Azərbaycan ərazisində ümumi idarəçilik üçün Xalq Komissarları Sovetini yaradır(2, Yenə orada). Azərbaycan Konstitusiyasının 23-cü maddəsində deyildiyi kimi, «Az.MİK fəhlə-kəndli hökumətinin və ölkədə sovet dövlətinin bütün orqanlarının fəaliyyətini istiqamətləndirir, qanunvericiliyi və idarəetməni birləşdirir, mərkəzi dövlət orqanlarının qərarlarının həyata keçirilməsinə nəzarət edir»(3, Azərb. Respublikası Dövlət Siyasi Partiyalar və İctimai hərəkatlar Arxivi (bundan sonra ARDSPİHA), f.1, s.74, i.218, v.121)

Konstitusiyaya uyğun olaraq Az.MİK sərhədlərin dəyişdirilməsi və müəyyənləşdirilməsi, Az.SSR-in ərazisinin dəqiqləşdirilməsi, müharibə elan edilməsi və sülh imzalanması məsələlərini sovetlər qurultayında və ya bu qurultayı çağırmaq mümkün olmadıqda həll etmək səlahiyyətinə malikdir(4, ARMDA, f.379, s.3, i.3216, v.5-6). Beləliklə, ali sovet qanunlarına görə Az.MİK respublika ərazisində yüksək səlahiyyətlərə malik idi və Azərbaycanda ali qanunverici və nəzarətədiçi funksiyalarını özündə ehtiva edirdi. Ancaq təəssüflər olsun ki, digər Sovet

Respublikalarında olduğu kimi, Az.MİK də öz səlahiyyətlərindən lazımcına istifadə etmək hüququnda deyildi. Azərbaycanda yüksək ali hakimiyyət orqanı olsa da, Mərkəz qarşısında zəif və gücsüz idi və ona müqavimət göstərmək zorunda deyildi. Çünki Azərbaycanda real hakimiyyət əslində Stalinin, Serqonun (Orconikidze), Mikoyanın və başqa anti-azərbaycan ruhlu elementlərin əlində idi. N.Nərimanovun sözləri ilə desək «...Azərbaycanın bütün taleyi Mirzoyan başda olmaqla «sol» qrupun əlində idi» (5).

Zaqafqaziya Respublikaları arasında sərhəd məsələləri sovetləşmənin ilk günlərindən gündəliyə çıxarıldı. 1920-ci il iyulun 15-də(3), 1921-ci il iyunun 27-də(3, ARDSPİHA, f.1, s.1, i.18, v.13) sərhəd məsələsi AK (b)P MK-nın, Siyasi və Təşkilat Bürosunun müzakirəsinə çıxarıldı. Qərara alındı ki, məsələnin doğru və yeganə həlli əhalini sovet quruculuğuna cəlb etməkdən ibarətdir. Ancaq həmin büro iclasında belə bir qərar da qəbul edilir ki, Tiflisdən cavab gələndə qədər məsələ açıq saxlanılsın(3, ARDSPİHA, f.1, s.74, i.126, v.3). Mühüm bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti elan edilən gün menşevik Gürcüstanın silahlı qüvvələri aprelin 28-də hücum edib Poylu körpüsünü, Poylu stansiyasını və Tiflis-Qazax yolunu işğal etdi, Ağstafaya doğru hücumlarını gücləndirdi. Azərb. İnqilab Komitəsi menşevik Gürcüstandan tələb etdi ki, öz qoşunlarını zəbt edilmiş Azərbaycan ərazilərindən çıxarsın. Eyni zamanda Azərbaycan İnqilab Komitəsi XI Ordu komandanlığından da xahiş etdi ki, gürcü qoşunlarını Azərbaycan ərazisindən çıxarsın. Aparılan danışıqlardan sonra 1920-ci il mayın 12-də menşevik Gürcüstanı ilə Azərb.SSR arasında sülh və dostluq haqqında müqavilə imzalandı. Müqavilənin şərtlərinə görə tərəflər bir-birinin ərazi bütövlüyü və suverenliyini tanıdı. Zaqatala dairəsinə aid olan məsələ arbitraj komissiyasına baxılmaq üçün verildi (6,) 1921-ci il iyunun 27-də RK (b) P MK Qafqaz bürosunun plenumu «respublikaların sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsi» məsələsinə dair təcili iclas çağırmağı qərara alır. Həmin plenumda iştirak etmək üçün N.Nərimanov və M.F.Myasnikov dərhal Tiflisə yola düşürlər(1,s. 189).

1921-ci il iyulun 5-də Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan arasında siyasi, hərbi və iqtisadi ittifaqın yaradılması və sıx əməkdaşlıq haqqında müqavilə imzalandı(4, ARMDA, f.379, s.3, i.2927 v.2). Müqavilədə deyilirdi ki, bu müqaviləni imzalayan hər bir dövlət başqasının suverenliyinə, müstəqilliyinə və ərazi bütövlüyünə hörmətlə yanaşır(4) və bundan sonra əməkdaşlığı inkişaf etdirir. Gözləmək olardı ki, hər üç Zaqafqaziya respublikası müqavilənin şərtlərinə əməl edəcək və bir-birinin ərazi bütövlüyünə hörmətlə yanaşacaqlar. Lakin bu, heç də belə olmadı. Həmişə olduğu kimi, Azərbaycan tərəfi özünün qardaşlıq və «beynəlmiləlçi» borcuna sadıq qalsa la, yenə də uduzdu və qarşı tərəflər Azərbaycan torpaqlarını sonralar ələ keçirməyə, hissə-hissə «hədiyyə» almağa başladılar. Doğrudur, Az.MİK ərazi məsələlərinin həllində obyektiv mövqə nümayiş etdirir və həmişə tarixi həqiqətin bərpasına çalışırdı. Lakin çox vaxt öz istəyinə nail ola bilmirdi, Mərkəz və Zaqafqaziya MİK ərazi məsələlərini bildikləri kimi «həll edirdi». Çoxlu miqdarda arxiv sənədlərinin araşdırılması dediklərimizi təsdiqləyir.

Sərhəd məsələlərini həll etmək üçün 1921, 1922 və 1923-cü illərdə Zaqafqaziya Respublikaları arasında xeyli danışıqlar olur(4, f.379, s.3, i.2990 v.20-23), lakin məsələnin həlli RK (b) P Qafqaz Bürosuna və Zaqafqaziya MİK-ə istiqamətləndirilir. Ancaq Zaqafqaziya MİK-in sərhəd xəttini müəyyənləşdirmək haqqında 1923-cü il 18 oktyabr tarixli qərarı(4,v.5) verilsə də, bu qeyri müəyyən oldu və qarşı tərəflər Azərbaycana qarşı iddialarından əl çəkmədilər.

1922-ci il oktyabrın 15-də Zaqatala qəza İcraiyyə Komitəsinin sədri Karayev xüsusi məruzə xarakterli məxfi arayışla Azərb.XDİK-na müraciət edir(4, i.2953, v.405-406). Həmin arayışda qeyd edilirdi ki, Gürcüstanın Siqnax qəzasının kəndindən Zaqatala qəzasında yerləşən və Alazan çayı sahilində olan Şirax düzənliyinə tez-tez hücumlar olur. Xahiş edilir ki, iki dost respublika arasında bu məsələ diplomatik yolla həll edilsin və sonrakı münasibətlərə ziyan

gətirməsin. Məsələlərin vacibliyini nəzərə alan Zaqatala İcraiyyə Komitəsinin sədri bir tarixi arayış hazırlayır(4,) və həmin arayışı da ora əlavə edir. Arayışın önəmli olduğunu nəzərə alaraq onu tədqiqata daxil edirəm.

Tarixi arayış.– Zaqafqaziya xalqlarının tarixindən məlumdur ki, hələ 1700-cü ildə həmin ərazi Zaqatala qəzasının tərkibinə daxil idi. Əhalisi torpaq vergisi (keşkel) verirdi. Yerli əhali burada Car-Balakən ləzgiləri adı ilə Zaqatala dairəsinə daxil idi. Rusların işğalından sonra bura Car-Balakən dairəsi adlanmağa başladı. Ərazinin çox hissəsi meşəlik və dağlıq olduğu üçün əhali daha çox qış üçün ərzaq əkib becərirdi. Həmin ləzgilər Şirak düzündə get-gedə mövqelərini möhkəmlətdilər. 1800-ü ildə çar hökumətinin göstərişi ilə 17.582 desyatın ərazi ləzgi cəmiyyətlərindən alındı. Halbuki həmin ərazilər Zaqatalanın Almali və Əliabad kəndlərində yaşayan azərbaycanlı əhaliyə məxsus idi. Yerli əhali (yəni azərbaycanlılar və ləzgilər – N.M.) bu ərazilərdə özləri üçün həm əkin-biçin sahəsi, həm də örüş sahələri yaratmışdılar. Bu günə qədər onu becərirlər. Müsavat və menşevik hakimiyyəti dövründə (AXC dövrü – N.M) gürcü hakimiyyət orqanları həmin yeri əkin üçün istifadə etməyə icazə almışdılar. İndi həmin ərazilər üstündə gürcülərlə azərbaycanlılar arasında tez-tez toqquşmalar olur, qan tökülür. Silahlı mühafizənin köməyi ilə toqquşma səngiyir, sonra yenə belə hadisələr baş verir. 1921-ci il avqustun 5-də Azərbaycan və Gürcüstan Respublikaları arasında imzalanan sərhəd müqaviləsinə görə Şirak torpaqları Zaqatala qəzasına aid edilsə də, çox təəssüf ki, Gürcüstan tərəfi buna əməl etmir. Xahiş edirik məsələni həll edin.

Beləliklə, tarixi arayışdan aydın olur ki, Gürcüstan tərəfi müxtəlif yollarla, hətta hərbi zorakılıqla Azərbaycana məxsus olan torpaqları ələ keçirmək niyyətini gizlətmir. Azərbaycan tərəfi isə ya acizliyini və yaxud da ki, gücsüzlüyünü nümayiş etdirirdi. Bir mühüm məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, həmin vaxt Azərbaycanın ayrı-ayrı yüksək səlahiyyətli hakimiyyət strukturlarında milli tərkib azlıq təşkil edirdi. Az.MİK-in sərhədlərin müəyyənləşdirilməsi haqqında 1922-ci il 9 sentyabr tarixli qərarına(4, i.3026, v.3,) uyğun olaraq respublikanın bir çox rayonlarına, o cümlədən Zaqatalaya gedən komissiyanın tərkibində bir nəfər də olsun azərbaycanlı yox idi. Belə olan halda ermənilərdən, rusalardan, gürcülərdən və başqa millətdən olan adamlar Azərbaycanın milli təəssübkeşliyini və ya sərhəd məsələlərini necə həll edə bilirdi?! Tarixi həqiqət belədir ki, hələ 1860-cı ildə Zaqatala dairəsi təşkil ediləndə Əliabad və Almali kəndləri də daxil olmaqla dairənin ümumi sahəsi 3736 kv.km. idi. 1918-ci il iyunun 26-da Zaqatala mahalına (dairəsinə) aid olan məsələ Azərb. Xalq Cümhuriyyəti hökuməti ilə Gürcüstan arasında müzakirə olunarkən o sülh yolu ilə öz həllini tapdı. Belə ki, əhalisinin 91,9%-ni müsəlman olduğu üçün həmin ərazinin Azərbaycana aid olduğu rəsmiləşdirildi. Bununla da mübahisəsiz ərazi kimi Zaqatala quberniyasının sahəsi 3.993 kv.km. müəyyənləşdirildi ki, onun da tərkibinə Əliabad, Almali və digər kəndlər daxil edildi(4, i.3026, v.3). Ancaq sovetləşmənin ilk illərində nədənsə həmin kəndlər «mübahisəli ərazilər» elan edildi və Mərkəzin dəstəyi ilə uzun müzakirələr obyektinə daxil edildi və Azərbaycandan müxtəlif yollarla «qoparıldı».

Siqnax problemi iki respublika arasında mübahisəli əraziyə çevrilir. AZ. MİK problemin ədalətli həllinə nail olmaq üçün dəfələrlə Zaq. MİK-ə müraciət edir və teleqramlar göndərir. Nəhayət, Zaq. MİK-dən Az. MİK-in sədri Ağamalı oğluna 1924-cü ilin iyulunda(4) belə bir teleqram daxil olur ki, «mübahisəli ərazi» məsələsi olan Siqnax problemi tezliklə həll ediləcəkdir. Gözləmək olardı ki, Sovet hakimiyyətinin Zaqafqaziya üzrə ali qanunverici hakimiyyət orqanı çıxardığı qərara sadıq qalacaq və iki xalqın taleyini ədalətlə «həll edəcəkdir». Ancaq belə olmadı. Əksinə, vəziyyət getdikcə kəskinləşməyə başladı. 1924-cü il noyabrın 9-da Zaqatala İcraiyyə Komitəsindən Az.MİK rəhbərliyinə köndərilən teleqramda(4) bildirilirdi ki, Siqnax ərazisi məsələsində vəziyyət mürəkkəbləşib, hətta oktyabrın (1924-cü ildə) ortalarında

Gürcüstan tərəfdən silahlı hücumlar artıb. Azərbaycan tərəfindən itkilər var, ölənlər var, gürcülər 100 baş mal-qaranı qarət edib aparıblar.

Məsələ ilə əlaqədar Az.MİK kəskin etirazını bildirdi və Zaq.MİK-dən xahiş etdi ki, ciddi tədbirlər həyata keçirsin. Çünki Az.MİK özbaşına hər hansı bir tədbir həyata keçirə bilməzdi. Bu işə yuxarı distansiyaların razılığı olmalı idi. Az.MİK-in tələblərinə nəhayət, «cavab verildi».

1924-cü il dekabrın 18-də Zaq. MİK nümayəndəsinin iştirakı ilə Qazax və Siqnax qəza İcraiyyə Komitə sədrlərinin geniş formatda iclası oldu. Həmin iclas protokolunda belə bir qərar qəbul edildi(4, ARMDA, f.379,s.3, i.3099, v.2.). Tərəflərin razılığı ilə «mübahisəli ərazidə» qışlaq təsərrüfatından birgə istifadə edilsin. Qazax tərəfdən 20 iri buynuzlu mal-qara, Gürcüstan tərəfdən 90 iri buynuzlu mal-qara və 1000 (min) qoyun gətirilə bilərdi. Göründüyü kimi, qərar müəmmaldır və Azərbaycan tərəfinin zərərinə idi. Bundan başqa həmin qərarla göstərilirdi ki, ərazidə tikinti işi aparmağa yalnız Gürcüstan tərəfinə icazə verilirdi. Sual olunur: Niyə?

Məsələ aydındır. Qərarla o da göstərilirdi ki, Zaq. MİK qəti qərar qəbul edəndə qədər bu qərarlar qüvvədə qalır. Beləliklə, aydın olur ki, Zaq. MİK məsələnin doğru-düzgün həllini ya istəmir, ya da onu dolaşdırır. Həm də Gürcüstan tərəfə üstünlük verir.

Zaq. MİK-in 1924-cü il dekabrın 12-də Az.MİK-in sədrinə göndərdiyi rəsmi qərarla(4,v.6) da belə bir ögey-doğmalığ münasibəti özünü göstərirdi. Göründüyü kimi Azərbaycan ilə Gürcüstan arasında yaranan «mübahisəli ərazi» məsələləri yuxarı hakimiyyət orqanlarının təqsiri ucbatından ədalətlə həll edilmir, aylarla və illərlə onun həlli gecikdirilirdi. Əziyyət çəkən isə həmin ərazidə yaşayan, yerli əhali olan azərbaycanlılar idi. Az.MİK hüquqları əlindən alınmış bir orqana çevrilmişdi.

1927-ci il oktyabrın 15-də Zaqatala qəza İcraiyyə Komitəsindən Az.MİK sədri Ağamalı oğluna geniş rəsmi sənəd göndərilmişdi(4, v.33.). Həmin sənəddə deyilirdi ki, Zaqatala qəzasında torpaq məsələsi bu vaxta qədər həll edilməmişdir. Yerli azərbaycanlı əhalini narahat edən məsələ Siqnax qəzasına aid edilən torpaq məsələsidir. Qəribədir ki, Az.MİK-in həmin ərazi məsələsinin ədalətli həllinə nail olmaq üçün Zaqatala MİK-ə göndərdiyi teleqramlar və rəsmi yazışmalar heç bir nəticə vermirdi. Lakin həmin rəsmi sənəddə göstərilirdi ki, 16.300 desyatın olan həmin ərazi düzgün olmayaraq Zaqataladan alınıb Siqnax qəzasına verilmişdi(4, v. 25). Nəticədə Zaqatala rayonunun Əliabad və Almalı kəndlərinin əhalisi torpaqsız qalmışdı. Bu məsələnin həlli Zaqafqaziya MİK-ə tapşırılsa da hələ öz həllini tapmamışdı. Sənəddən aydın olur ki, yerli əhali istər Az.MİK-dən və istərsə də Zaqafqaziya MİK-dən xahiş edir ki, məsələni obyektiv həll etsin. Az sonra aydın olur ki, Zaqafqaziya MİK «mübahisəli ərazi» məsələlərinin hamısını Gürcüstanın xeyrinə həll etmiş, Azərbaycan torpaqlarına qəsd etmişdir.

Azərbaycan – Gürcüstan ərazi məsələlərinin ən ağırlı və ədalətsiz qərarı 1926-cı il dekabrın 5-də Zaqafqaziya MİK Rəyasət Heyətinin qəbul etdiyi qərar(4, s.32, i.1002, v.13) (protokol №22) oldu. Milliyyətçə erməni olan S.Xanoyan həmin iclas protokolundan aydın olur ki, sədr idi. Bu daşnaq erməninin sədrliyi ilə qəbul edilən qərar olduqca ağırlı bir qərar oldu. Həmin qərar «mübahisəli ərazilər» hesab olunan yerləri müəyyən edən Zaq. MİK-in torpaq komissiyası 1926-cı il noyabrın 12-də hazırladığı sənəd (4.) əsasında qəbul edilmişdi. Həmin sənədə görə aşağıda adları qeyd olunan ərazilərimiz əlimizdən alındı, Gürcüstana verildi:

a) Çatma ərazisi 16.667 desyatındır.

Bu sahə 2 hissəyə ayrılır:

11.799,4 desyatın ərazi Gürcüstana verilir;

4.867,8 desyatın ərazi Azərbaycanda qalır.

b) Prior rayonu:

Bu rayonda olan 7.851 desyatın torpaq sahəsinin hamısı Gürcüstana verilir. Ancaq Ceyrançöl düzündə azərbaycanlı əhaliyə ərazidə yerləşən çay sularından istifadə etmək hüququ verilir (ağlamalı və ələ salınmalıdır, deyilmi – N.M.)

v) Vaşlovan və Buğa – Meydan:

Ümumi sahəsi 7.667 desyatın hesablanır və hamısı Gürcüstana verilir.

Həmin bədnam iclasın qərarına görə Azərbaycan və Gürcüstan arasında sərhədlər müəyyənləşdirildi. Eldar, Düz-Eldar, Nanaş, Kubatlı, Xazna və Samux. Bu məsələnin 2 ay müddətində həll edilib Zaq.MİK-in Torpaq Komissiyasının ixtiyarına verilir. Bunlardan əlavə həmin iclasda ikinci məsələ də müzakirəyə çıxarılır və o da Gürcüstanın xeyrinə həll olunur¹.

Beləliklə, Zaqafqaziya MİK Rəyasət Heyətinin 1926-cı il dekabrın 5-də olan iclasının qərarı ilə Azərbaycanın 27.317, 4 desyatın torpaq sahəsi qeyd-şərtsiz Gürcüstana verildi. Sual olunur: nə üçün? Məgər o zaman Azərbaycanın rəhbərliyi yox idimi, yəni bu qədər də satqınlıq və xəyanət olardımı? Yəni tərkibində yaşadığımız Zaqafqaziya hökuməti və ya mərkəz öz dövlətinin milli mənafeyinə beləmi düşmən münasibət bəsləyirdi. Bəs görəsən, Azərbaycan rəhbərliyi hara baxırdı və nəyə görə belə bədnam qərara etiraz etmədi. Niyə susdu? Bəli, bütün bunlar tariximizin qaranlıq səhifələridir. Belə qaranlıq günlərdə Azərbaycan torpaqları hərraca qoyuldu, parça-parça edildi və ərazi bütövlüyümüzə edilən qəsd və təcavüzlərdən biri oldu.

Azərbaycan torpaqlarının belə hərraca qoyulması, Gürcüstan və Ermənistan tərəfindən zəbt edilməsi inzibati-amirlik sisteminin formalaşdığı bir dövrdə Mərkəzin və Zaqafqaziya MİK-in Azərbaycana qarşı yaramaz və avantürüst siyasətinin məntiqi nəticəsi, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə edilən qəsd, Azərbaycan xalqının milli mənafeyinə xəyanət və Mərkəzin həyata keçirdiyi ağır cinayət aksiyası idi.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT VƏ MƏNBƏLƏR:

1. Azərbaycan tarixi. VI cild, B., 2000; Cəmil Həsənlı. SSRİ-Türkiyə: soyuq müharibənin sınaq meydanı. B., 2005; Дж. Б. Гулиев. К истории образования второй республики Азербайджана. Б., 1997; Firdovsiyyə Əhmədova. Nəriman Nərimanov - ideal və gerçəklik. B., 1998; Fəzail İbişov. Azərbaycan kəndində sosial-siyasi proseslər (1920-1930) B., 1996; Həsən Həsənov. Nəriman Nərimanov – milli təmayüllü kommunist. B., 2004; İsmayıl Musayev. Azərbaycanın Naxçıvan və Zəngəzur bölgələrində siyasi vəziyyət və xarici dövlətlərin siyasəti. B., 1996; N.Nərimanov Ucqarlarda inqilabımızın tarixinə dair (İ.V.Stalinə məktub), B., 1992; Tofiq Köçərli. Qarabağ: yalan və həqiqət. B., 1998; Vaqif Pirişev. Azərbaycanın tarixi-siyasi coğrafiyası. B., 2006. C.Cəfərov. Azərbaycan kəndi kollektivləşmə illərində. B., 2008

2. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Dövlət Arxivi (bundan sonra ARMDA), f.379, s.3, i.3216, v.5-6

Yenə orada

Yenə orada

3. Azərb. Respublikası Dövlət Siyasi Partiyalar və İctimai hərəkatlar Arxivi (bundan sonra ARDSPİHA), f.1, s.74, i.218, v.121

ARDSPİHA, f.1, s.1, i.18, v.13

Yenə orada, f.1, s.74, i.126, v.3

Yenə orada

4.ARMADA, f.379, s.3, i.3216, v.5-6

ARMADA, f.379, s.3, i.2927 v.2

Yenə orada

Yenə orada, f.379, s.3, i.2990 v.20-23

Yenə orada, v.5

Yenə orada, i.2953, v.405-406

Yenə orada

Yenə orada, i.3026, v.3

ARMADA, f.379,s.3, i.3099, v.2

Yenə orada, v.6

Yenə orada, v.33

Yenə orada, v.25

Yenə orada, s.3², i.1002, v.13

Yenə orada

Yenə orada, s.3, i.1451, v.27-28

Yenə orada

Yenə orada

5.Nəriman Nərimanov. Ucqarlarda inqilabımızın tarixinə dair (İ.V.Stalinə məktub) B., 1992, səh.48

6.Дж. Б.Гулиев. К истории образования Второй республики Азербайджана. Б., 1997, с.36-38

7.Vaqif Piriyeв. Azərbaycanın tarixi-siyasi coğrafiyası. B., 2006, s.117-122

НУРУ МАМЕДОВ

BDU-nun Azərbaycan tarixi (humanitar fakültələri

üzrə) kafedrasının dosenti

e-mail: TarixVeOnunProblemleri@mail.com

**АЗЕРБАЙДЖАН, ГРУЗИЯ, ТЕРРИТОРИЯ, СОВЕТИЗАЦИЯ
ЦИК АЗЕРБАЙДЖАНА И ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ МЕЖДУ
АЗЕРБАЙДЖАНОМ И ГРУЗИЕЙ**

В статье рассматриваются территориальные вопросы и вопросы границ между Азербайджаном и Грузией, начиная первых дней советизации. Искусственно созданные «спорные территории» 20-х годов начали обостряться. ЦИК Азербайджана делал попытки для разрешения этой проблемы, в конечном счете, чувствовал, что он бессилён и не обладает никаким правом решить эти вопросы. Потому, что Центр и Закавказский ЦИК играли решающую роль, и все проблемы решал в пользу Грузии и так Закавказский ЦИК посягал на суверенитет и территориальную целостность Азербайджана, и без вести Азербайджанского народа и ЦИК Азербайджана земли дарит Грузии. Это предательство по отношению к Азербайджанскому народу.

NURU MAMEDOV

*BDU-nun Azərbaycan tarixi (humanitar fakültələr üzrə) kafedrasının dosenti**e-mail: TarixVeOnunProblemleri@mail.com*

**AZERBAIJAN, GEORGIA, TERRITORY, SOVETIZATION
CEC OF AZERBAIJAN AND TERRITORIAL QUESTIONS BETWEEN
AZERBAIJAN AND GEORGIA**

In the article investigated territorial questions and questions of border between Azerbaijan and Georgia beginning from first days of Sovetization. Artificially created "questionable territory" of 20 years became sharp. CEC of Azerbaijan made attempt boar solution these problems and in the end bulled that it fable and had not right in order to resolve these questions. Because Century and CEC of Caucasus has the deciding role and all problems it decided in favors for Georgia. And so Caucasus CEC encroach on sovereignty and territorial integrity of Azerbaijan and without information of Azerbaijan people and CEC of Azerbaijan the lands it made a present to Georgia. It its perfidy for Azerbaijan people.

Rəyçi: t.e.d. L.L. Həsənova, t.e.d. İ.Zeynalov.

Bakı Dövlət Universitetinin «Azərbaycan tarixi» kafedrasının 12 may 2011-ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol № 08)